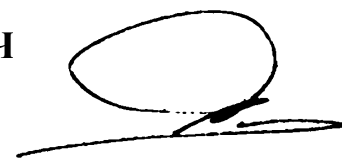

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

СОЛОДЧЕНКО СЕРГІЙ ВІКТОРОВИЧ

УДК 346.5

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ
КОНТРОЛЬНИХ ФУНКЦІЙ
СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

Спеціальність 12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2019

Дисертація є кваліфікаційною науковою працею на правах рукопису.

Робота виконана в Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля МОН України (м. Сєвєродонецьк, Луганська обл.).

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
Шаповалова Ольга Вікторівна,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля МОН України,
завідувач кафедри господарського права
(м. Сєвєродонецьк, Луганська обл.).

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Мілаш Вікторія Сергіївна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого МОН України, професор
кафедри господарського права (м. Харків);

кандидат юридичних наук, доцент
Кравець Ірина Мирославівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, доцент кафедри
господарського права (м. Київ).

Захист відбудеться **«19» квітня 2019 року о 14 годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02 в Інституті економіко-правових досліджень НАН України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60, к. 202.

Автореферат розіслано **«18» березня 2019 року**.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н.О. Герасименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Інтеграція України у міжнародну спільноту супроводжується адаптацією національного законодавства до міжнародних правових документів про недержавний контроль та впровадженням у сферу самоконтролю вимог міжнародних стандартів обліку процесів господарювання. Здійснення функцій контролю суб'єктом господарювання є проявом правової гарантії забезпечення балансу публічних та приватних інтересів, а тому такі процеси потребують використання кращої світової практики та узгодження національного і міжнародного законодавства. На практиці результати звітності підприємства слугують доказом у судових справах щодо стягнення збитків, відомості податкової накладної – у справах про порушення податкової, фінансової та договірної дисципліни.

Аналіз законодавства України засвідчив, що суб'єкти господарсько-виробничих, організаційно-господарських та відносин недержавного законодавства контролю за наявності контрольних функцій, які виникають в силу закону чи договору, наділяються відповідним правовим статусом контролюючого уповноваженого суб'єкта господарювання. Але відповідні положення господарського законодавства не позбавлені недоліків. Численні вимоги до контрольних функцій суб'єктів господарювання не конкретизовано. Відбувається змішування понять «функції контролю», «контрольні функції», «контроль». Це потребує уточнення змісту поняття «контрольні функції». Актуальність правового забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання зумовлена низкою проблем не лише господарського, але й податкового, кримінального, господарсько-процесуального та іншого законодавства. Відсутність взаємозв'язку норм господарського та кримінального законодавства України з питань недержавного контролю у сфері господарювання унеможливають раціональну практику господарської самоорганізації, підкорену публічним інтересам. Тому виникає потреба у трансформації системи недержавного контролю на інституційних принципах попередження зловживання контрольними повноваженнями власника, керівника та ін.

У науці господарського права вже було обґрунтовано необхідність: вдосконалення правового забезпечення облікового процесу (В. Мамутов, В. Резнікова, В. Щербина, К. Апанасенко, О. Орлова та ін.); запозичення правового підходу країн ЄС до недержавного нагляду за якістю продукції, товарів, робіт, послуг (А. Бобкова, О. Вінник, О. Беляєвич, М. Кузьміна та ін.); розширення процедур самоконтролю та контролю за виконанням договірної дисципліни (Г. Знаменський, О. Беляєвич, В. Мілаш та ін.); уточнення правових підходів до внутрішньогосподарського контролю (О. Подцерковний, І. Головань, В. Добровольська, В. Попелюк та ін.) та виділення особливостей реалізації функцій контролю-підпорядкування у господарських організаціях (О. Вінник, С. Грудницька, І. Лукач, Н. Ібрагімова

та ін.). Правова проблематика щодо прояву контрольних функцій суб'єктів господарювання у господарсько-виробничих відносинах була предметом дослідження О. Віхрова, О. Гончаренко, В. Задихайла, І. Кравець, В. Мілаш, В. Олюхи, В. Устименка та ін. Однак потребують подальшого доопрацювання питання щодо відповідності та повноти контрольних повноважень суб'єктів господарювання, запобігання перевищенню повноважень у процесі реалізації контрольних функцій у виробничо-господарських, внутрішньогосподарських та організаційно-господарських відносинах та ін.

Усе зазначене вказує на актуальність і доцільність наукового дослідження, що зумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане згідно з Планом науково-дослідних робіт Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України у межах теми: «Правові заходи запровадження енергозберігаючих технологій на підприємствах металургії» за господарсько-розрахунковим договором про проведення науково-дослідних робіт за № Ю-1-12 на замовлення ПрАТ «Лугцентрокуз» (номер державної реєстрації 0112U002894), де дисертант був співвиконавцем, який самостійно здійснив теоретичну розробку напрямів правової роботи щодо здійснення самоконтролю на підприємстві.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розробка нових теоретичних положень щодо реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання, визначення їх сутності як господарсько-правової категорії, а також підготовка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства України.

Для досягнення зазначеної мети поставлено та вирішено низку *завдань*, зокрема:

- охарактеризувати контрольні функції суб'єктів господарювання в аспекті забезпечення системи контролю на мікро- і на макрорівні та обрати класифікації, що призначені для відповідних дослідницьких можливостей;
- виявити функції контролю у традиційних господарських відносинах та у відносинах недержавного антикорупційного контролю і здійснити систематизацію контрольних відносин;
- розглянути правовий статус Уповноваженої особи, відповідальної за проведення антикорупційного контролю, та запропонувати застосування диференційованого підходу до визначення його господарсько-правового статусу;
- дослідити та сформулювати визначення поняття функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю як категорії затребуваної для практики правореалізації;
- уточнити підходи до пізнання процесів формалізації, організації і легалізації відносин недержавного контролю у сфері господарювання та обрати інструменти інституціоналізації вимог до суб'єктів контролю;

– визначити соціально важливі сфери, в яких контрольні функції не забезпечені відповідними повноваженнями, а також з'ясувати та визначити засоби і заходи їх господарсько-правового забезпечення;

– проаналізувати зарубіжний досвід інституціоналізації контролю та сформулювати висновки щодо його запозичення при обліку, звітуванні, забезпеченні якості продукції та здійсненні контролю у соціально важливих сферах господарювання;

– дослідити господарську практику та практику правоохоронних органів стосовно зловживання повноваженнями при здійсненні контролю, визначити критерії диференціації контрольних функцій у залежності від правового статусу особи, яка їх здійснює, та обґрунтувати пропозиції до законодавства;

– розробити інструменти втілення застережень від загроз публічним та приватним інтересам щодо якості робіт, продукції, товарів, послуг, договірної дисципліни, господарсько-процесуальної дисципліни, забезпечення інформаційно-комунікативної безпеки;

– аргументувати можливість розробки нового (призначеного для запобігання зловживанню контрольними повноваженнями) наряду гармонізації господарського з кримінальним, господарсько-процесуальним та податковим законодавством.

Об'єктом дослідження є господарські відносини, що виникають за участю суб'єкта господарювання, його кінцевого власника, керівника, представника або Уповноваженої особи, які реалізують право або виконують обов'язок здійснення контролю.

Предметом дослідження є правове забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, а саме: історичний, термінологічний, абстрагування, емпіричного дослідження (спостереження і порівняння), системно-структурний, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, гіпотези, тлумачення, порівняльно-правовий. Застосування історичного, термінологічного методів та методу абстрагування дозволило опрацювати питання становлення і розвитку доктринальних підходів щодо реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання як правового явища. З використанням методів емпіричного дослідження проведено аналіз наявного стану реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання. Відокремлення та дослідження основних елементів, що в сукупності характеризують контрольні функції суб'єктів господарювання, здійснювалось із застосуванням системно-структурного методу, методів аналізу і синтезу, індукції і дедукції. На основі використання методу гіпотези підготовлено пропозиції з інституціоналізації контролю суб'єктів господарювання, удосконалення господарського, господарсько-процесуального та кримінального законодавства. Методи тлумачення норм права використано при з'ясуванні змісту та цільової спрямованості положень законодавства, що досліджуються в

роботі; порівняльно-правовий метод – при співставленні наявних підходів до вирішення досліджуваних питань в Україні і зарубіжних країнах.

Теоретичну основу дослідження, крім вищезазначених науковців, склали роботи таких вітчизняних та іноземних вчених: Р. Джабраїлова, В. Джурицького, Г. Джумагельдієвої, А. Захарченка, О. Зельдіної, В. Лаптева, В. Мартем'янова, Л. Ніколенко, Г. Пронської, Б. Розовського, О. Шаповалової та ін.

Емпіричною базою дослідження слугували нормативно-правові акти господарського, цивільного, податкового законодавства України, країн-учасниць ЄС, Великобританії та ін., а також практика фіскальних органів України та практика господарювання підприємств Луганської області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше у вітчизняній юридичній науці на основі комплексного дослідження контрольних функцій суб'єктів господарювання обґрунтовано нові теоретико-правові положення щодо їх реалізації, а також здійснено підготовку науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано визначення поняття функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю як їх фактичної здатності виявляти загрози публічним та приватним інтересам й попереджати їх дозволами, обмеженнями, застереженнями внаслідок створення збалансованої системи правових норм і засобів, заходів та дій;

- запропоновано визначення поняття зловживання суб'єктом господарювання своїми контрольними повноваженнями як неналежної господарсько-процесуальної дисципліни при заявленні необґрунтованих (як таких, що фактично не існують) вимог до контрагента за господарськими договорами та підтримки їх у судовому процесі;

- запропоновано новий напрям гармонізації господарського законодавства з кримінальним, який полягає в інституціоналізації складів господарських правопорушень, види яких об'єднує назва «Зловживання контрольними повноваженнями суб'єкта господарювання» з подальшою криміналізацією тих з-поміж них, які сприяють фіктивному господарюванню;

- запропоновано визначення поняття «фіктивне керівництво» як ведення та (чи) подача до уповноважених державних органів документів бухгалтерського обліку, податкової звітності, складання та (чи) видача первинних бухгалтерських документів суб'єкта господарської діяльності особою, яка не має повноважень для здійснення таких дій з метою прикриття незаконних діянь, або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона;

удосконалено:

- положення щодо формування контрольного середовища на макро- та мікрорівні, а також розмежування функцій та дисфункцій самоконтролю, урівноваження контрольних повноважень з контрольними функціями суб'єктів господарювання шляхом деталізації відповідного правового статусу контролюючого уповноваженого суб'єкта господарювання;

– вимоги до контрольних функцій суб'єктів господарювання у внутрішніх відносинах (самоконтролю, контролю-підпорядкування у господарських організаціях), зовнішніх (господарсько-виробничих з обов'язковими елементами контролю, організаційно-господарських) та відносинах недержавного антикорупційного контролю шляхом їх конкретизації, а саме: узгодженість фактичної поведінки суб'єктів контролю із законодавчими, підзаконними та локальними нормативно-правовими актами; дотримання процедури реалізації контрольних функцій; превенція зловживанню контрольними повноваженнями;

– перелік господарських правопорушень шляхом доповнення таким як фальсифікація відомостей про результати самоконтролю у сфері господарювання, що полягає у наданні завідомо неправдивих даних про ведення та (чи) подачу до уповноважених органів державної влади документів бухгалтерського обліку, податкової звітності, складання та (чи) видачу первинних бухгалтерських документів особою, яка має повноваження для здійснення самоконтролю (головний бухгалтер, аудитор, суб'єкт здійснення діяльності внутрішнього господарського контролю) з метою прикриття незаконної діяльності суб'єкта господарювання та надання неправдивої інформації для суб'єктів зовнішнього контролю;

дістали подальшого розвитку положення щодо:

– підстав господарсько-правової відповідальності за вчинення правопорушення «Введення в оману щодо відомостей про кінцевого бенефіціарного власника (контролера)», яке проявляється у поданні кінцевим бенефіціарним власником (контролером) або членом органу управління, органу, який здійснює функції контролю та/або нагляду, та іншими уповноваженими фізичними особами викривленої (неповної, помилкової, завідомо недостовірної інформації про кінцевого бенефіціарного власника (контролера), порушення терміну її подачі та запропоновано внесення відповідних змін до законодавства;

– статусу Уповноваженої особи суб'єкта господарювання шляхом запровадження контрольної функції із забезпечення інформаційно-комунікативної безпеки у виробничо-господарських відносинах із повноваженнями щодо ведення паспорта інформаційно-комунікативної безпеки суб'єкта господарювання та відповідальності такої особи за викривлення і фальсифікацію відомостей паспорта при реалізації Антикорупційної програми;

– реалізації функцій контролю за ступенем досягнення суспільно значущих цілей шляхом сполучення регуляторного впливу з недержавним контролем та розробки органами державного контролю персональної програми змішаного (недержавного з державним) спостереження за корекцією контрольної компетенції суб'єкта господарювання, в особі його засновника та/або власника за відсутності належної реалізації ним своїх контрольних функцій та визнання органами зовнішнього контролю незадовільним стану самоконтролю: за якістю товарів, послуг, робіт; за правомірністю

господарського використання природних та енергетичних ресурсів; за здійсненням процедур звітування про стан фінансово-господарської діяльності;

– основних функцій самоконтролю суб'єкта господарювання шляхом розкриття змісту таких з-поміж них, як гарантійної, семіотичної (інформаційної), прогностичної, комунікативної в частині напрацювання застережень щодо їх підміни дисфункціями, яка може відбуватися з ініціативи керівника чи іншої особи, що є підставою для оптимізації правових заходів забезпечення функцій контролю як процесу урівноваження на централізованому рівні законотворення правових застережень від загроз публічним та приватним інтересам при створенні адекватної правової бази для самоконтролю суб'єктів господарювання безпосередньо та через саморегулівні організації (у складі господарського законодавства та суміжних галузей).

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані: у подальших наукових дослідженнях; при внесенні змін і доповнень до законодавства, а також у практиці реалізації такого законодавства; при підготовці науково-практичних видань, підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій.

Положення дисертації щодо зміни порядку розміщення податкових накладних у ЄРПН, в частині відміни блокування процедури розміщення за наявності у накладній помилок або/та дублювання змісту про обсяги виконаних робіт, позитивно оцінені ТОВ «Фортуна» (довідка від 15.09.2017 р. № 23). Окремі результати дослідження використовуються у діяльності ДФС України (довідка від 01.08.2018 р. № 25205/6/99-99-23-01-15с) та навчальному процесі у СНУ ім. В. Даля МОН України (довідка від 07.09.2017 р. № 267/02).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дисертаційної роботи отримані автором особисто, а сформульовані у роботі висновки, положення та пропозиції побудовані на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових та нормативно-правових джерел.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження оприлюднено на: II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Гармонізація правових засад підприємництва» (м. Луганськ, 2011 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове забезпечення розвитку національної інноваційної системи в умовах глобалізації» (м. Харків, м. Київ, 2015 р.); круглому столі «Правові питання трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань, як основи інноваційного розвитку України» (м. Київ, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми правопонимання и правоприменения в прошлом, настоящем и будущем цивилизации» (м. Мінськ, 2016 р.); Міжнародній інтернет-конференції «Безпекове інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання» (м. Харків, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан і перспективи розвитку

держави і права» (м. Львів, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень» (м. Запоріжжя, 2018 р.); круглому столі «Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах» (м. Харків, 2018 р.).

Публікації. Основні результати дисертації викладено у 15 наукових працях, з них – 7 статей у наукових фахових виданнях України (зокрема 1 стаття у іноземному науковому виданні), 8 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій та круглого столу (у тому числі 1 – у зарубіжному виданні).

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою та завданнями дослідження. Робота складається з анотації, вступу, двох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту дисертації складає 187 сторінок. Список використаних джерел налічує 200 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, її зв'язок з напрямами, програмами і темами наукових досліджень. Сформульовано мету і завдання дослідження, охарактеризовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено апробацію основних положень роботи.

Розділ 1 «Теоретико-правові основи дослідження контрольних функцій суб'єктів господарювання» складається з чотирьох підрозділів, в яких проведено дослідження їх поняття та значення для забезпечення законності здійснення господарської діяльності, проведено аналіз змісту функцій та сфер реалізації.

У **підрозділі 1.1 «Контрольні функції як господарсько-правова категорія»** висвітлюється проблема неповноти уявлення про зміст контрольних функцій суб'єктів господарювання та уточнюється їх поняття як дій програмного характеру із визначення контрольного середовища, співставлення стану його елементів з майновою, обліковою, договірною та іншою політикою та мотивацією проведення діяльності суб'єктом господарювання. Акцентовано на причинах унеможливлення дієвості функціонального контролю суб'єктів господарювання в Україні (високий рівень тінізації та криміналізації економіки, обмаль позитивного досвіду самоконтролю) та обґрунтовано як пріоритетний – інституціональний концептуальний підхід до організації контролю з боку суб'єктів господарювання на консолідованій (спільних заходів недержавного та державного контролю) та гармонізованій основах. Обґрунтовано залежність ефективності самоконтролю і контролю суб'єктів господарювання від належного нормативно-правового опосередкування їх контрольних функцій. Запропоновано розрізняти за предметною сферою, метою контролю і суб'єктним складом: (1) самоконтроль суб'єктів господарювання та їх

зовнішній контроль за контрагентами і партнерами; (2) контроль суб'єктів господарювання як членів саморегульованих організацій; (3) корпоративний контроль (не є предметом цього дослідження). Висловлено критичне ставлення до відсутності єдиної державної політики щодо забезпечення розвитку саморегульованих організацій, які утворюють суб'єкти господарювання та здійснюють контроль за господарською діяльністю своїх членів.

У підрозділі 1.2 «*Види відносин, в яких реалізуються контрольні функції суб'єктів господарювання*» критично оцінено намагання класифікувати контрольні відносини у сфері господарювання, які започатковуються у науковій літературі, внаслідок неповноти відомих класифікацій: в них не вистачає відносин недержавного антикорупційного контролю та не розкрито фактор консолідації недержавного контролю з державним. Доводиться, що у намаганні досягти правомірної поведінки суб'єкта господарювання, який здійснює внутрішній та зовнішній контроль у сфері господарювання, доцільно систематизувати відносини контролю із виділенням: господарсько-виробничих з обов'язковими елементами контролю; організаційно-господарських (в тому числі, консолідований контроль державного з недержавним); внутрішньогосподарських відносин та відносин недержавного антикорупційного контролю. Обґрунтовано, що за своїм характером правовідносини, що виникають під час здійснення контрольних функцій суб'єктами господарювання, можуть бути кваліфіковані як зобов'язально-правові, в яких зобов'язання мають організаційно-функціональний характер. Визначено критерієм систематизації відносин недержавного контролю, який здійснюють суб'єкти господарювання, – вимоги законодавчих, підзаконних та локальних нормативно-правових актів до здійснення контролю суб'єктами господарювання та наявність регламентованих контрольних повноважень.

У підрозділі 1.3 «*Правова основа реалізації функцій антикорупційного контролю*» встановлено, що створення правової основи для реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання з метою запобігання корупції започатковується вже не вперше (попередній етап – 2007 рік). Аналізуються правові засади встановлення вимог здійснення недержавного антикорупційного контролю та обґрунтовано критичне ставлення до низки положень Закону України «Про запобігання корупції». Аргументовано наявність проблеми неповноти нормативного матеріалу стосовно спеціальних вимог щодо здійснення функцій недержавного антикорупційного контролю. Наведено ознаки правосуб'єктної дефектності статусу Уповноваженої особи та вважається необґрунтованою вимога проведення нею моніторингу корупційних проявів у діяльності потенційних та реальних контрагентів. Обґрунтовано пропозицію щодо засобів реалізації Антикорупційної програми Уповноваженою особою суб'єкта господарювання: забезпечення інформаційно-комунікативної безпеки у виробничо-господарських відносинах; конкретизація та деталізація повноважень щодо ведення паспорта інформаційно-комунікативної безпеки суб'єкта господарювання.

Запропоновано поняття «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» та розкрито її базові елементи як вихідні у виявленні та попередженні господарських правопорушень в умовах дисбалансу між державним регулюванням та саморегулюванням.

У підрозділі 1.4 «Теоретичні основи інституціоналізації контролю суб'єктів господарювання» надано результати аналізу наукових підходів до розуміння процесів формалізації, організації і легалізації суспільних відносин недержавного контролю у сфері господарювання. Обрано за базові для цього дослідження такі підходи інституціоналізації, як формалізація і деперсоналізація. Наведено приклади зростання ієрархічного рангу самоконтролю внаслідок його інституціоналізації в окремих сферах господарювання (Інструкція про порядок контролю і приймання топографо-геодезичних та картографічних робіт закріплює, що самоконтроль є основним видом контролю, який застосовується для визначення якості робіт). Наголошено, що контрольні функції за своєю природою є більш різноплановим поняттям, аніж їх характеризують представники економічної науки. Розкрито особливості досліджень економічної науки – застосування системного підходу до встановлення предмета господарського операційного контролю, ототожнення контрольних функцій суб'єктів господарювання з організацією і технікою проведення перевірок, співставлення наявних систем внутрішньогосподарського контролю із якістю результатів звітування, обґрунтування сучасних підходів до стандартизації внутрішньогосподарського контролю та ін. Визнано вагомим досягненням створення наукового відгалуження – теорії внутрішньогосподарського контролю. Обґрунтовано втрату у законотворенні систематики та міжгалузевої гармонізації стосовно вимог щодо функціонування внутрішнього контролю у сфері господарювання та визнано її однією з причин занепаду превентивного виявлення зловживань із використанням контрольних повноважень суб'єктів господарювання. Запропоновано оновлення чинного господарського законодавства та суміжних галузей шляхом впровадження категорії «контрольні функції», що зорієнтована на закріплення нормативної поведінки їх носія.

Розділ 2 «Реалізація контрольних функцій суб'єктів господарювання» складається з чотирьох підрозділів, в яких виявлено неповноту нормативно-правового забезпечення відносин щодо попередження та протидії фіктивному керівництву підприємством, з'ясовано потребу у закріпленні застережень при здійсненні контролю за договірною дисципліною.

У підрозділі 2.1 «Оцінка стану реалізації основних функцій самоконтролю» розглянуто основні функції самоконтролю: гарантійну, прогностичну, комунікативну, семіотичну (інформаційну) та запропоновано оцінювати стан реалізації основних функцій самоконтролю за критерієм ризику соціального механізму реалізації контролю. Внаслідок визнання незадовільним стану реалізації цих функцій, обґрунтовано висновок про легальне визнання загроз зловживання контрольними повноваженнями і введення способів захисту від них носіїв публічних та приватних інтересів.

Обґрунтовано, що змістовна характеристика самоконтролю, встановлення нормативної поведінки суб'єкта самоконтролю, ознак зловживань повноваженнями в організаційному та виробничому процесі, деталізація режимів самоконтролю, розширює та збагачує змістовно-функціональну сутність самоконтролю у сфері господарювання та дисциплінує суб'єкта самоконтролю. Висунуто гіпотезу про таку ієрархізацію заповнення нормативного матеріалу: правові норми щодо предмета самоконтролю та вимог до суб'єктів самоконтролю; загальні норми законодавчого впливу на саморегулювання при здійсненні функцій самоконтролю; загальні норми законодавчого впливу на делеговане саморегулювання при здійсненні функцій самоконтролю; спеціальні норми про захист публічних інтересів у сфері господарювання та на окремих ринках. Також подано структуру реалізації функцій самоконтролю з таких елементів: середовище для здійснення самоконтролю; оцінка предмету контролю; діяння у межах нормативної поведінки; превентивні заходи щодо зловживання контрольними повноваженнями та забезпечення інформаційно-комунікаційної безпеки.

У підрозділі 2.2 *«Застереження від загроз публічним та приватним інтересам»* розкрито значний потенціал контрольних функцій суб'єктів господарювання в забезпеченні ефективного функціонування територіально-господарських систем, та встановлено, що співставлення теоретично виявленої значущості не співпадає ані з правовим режимом здійснення окремих господарських операцій, ані з правовим режимом організації господарювання. Невідповідність, що була з'ясована, не дозволяє повною мірою охоплювати правовим регулюванням відносини контролю. Досліджено правовий механізм реалізації контрольних функцій суб'єктами господарювання за програмою «Доступне житло», а також доведено, що опосередкованим фактором загроз дієвості програми є хибність контрольного середовища, тому наявний механізм потребує вдосконалення. Окреслено сфери незадовільного стану оперативного контролю. Визначаються сфери підвищеного публічного інтересу, в яких доцільне запровадження інструментів консолідованого контролю. Проаналізовано та доопрацьовано перелік правових засобів для застережень від загроз. Запропонована поступова трансформація контрольних функцій у застереження: від умов забезпечення належного виконання внутрішньогосподарських організаційних, виробничих та зовнішніх дій перевірконого характеру до інструменту консолідації з державним контролем. Наведено формалізовані результати такої пропозиції: персональні програми змішаного (недержавного з державним) спостереження за корекцією контрольної компетенції суб'єкта господарювання та паспорт інформаційно-комунікаційної безпеки суб'єкта господарювання.

У підрозділі 2.3 *«Попередження та протидія фіктивному керівництву підприємством»* аналізуються напрацювання, які започатковані у правовій науці щодо викриття ознак фіктивного банкрутства, фіктивного підприємництва, фіктивного господарювання, фіктивних (безтоварних) операцій тощо. Акцентовано на значимості сигналізаційної (обліково-

інформаційної) функції господарсько-правової відповідальності. Викладено результати опрацювання статистичних відомостей та спостережень фахівців правоохоронних органів України стосовно труднощів розкриття і розслідування таких правопорушень, як фіктивне господарювання, посягання на встановлений законом порядок здійснення підприємницької діяльності, ухилення від сплати податків, отримання кредитів з метою їх розкрадання тощо. Запропоновано визначення поняття «фіктивне керівництво» як господарського правопорушення, розроблено його склад. Аргументовано, що доцільно повернути в офіційний обіг термін «шиканер» для позначення фізичної особи, яка фактично володіє суб'єктом господарювання, що здійснює фіктивне керівництво та вчиняє злочин від імені та із використанням реквізитів іншої фізичної особи. У зв'язку з цим обґрунтовано внесення змін до статті 27 КК України шляхом визнання шиканера співучасником злочину. Аргументовано пропозицію щодо внесення змін до законодавства про притягнення до відповідальності кінцевого бенефіціарного власника (контролера) або члена органу управління, який здійснює функції контролю та/або нагляду, та інших уповноважених фізичних осіб, за подання помилкових або завідомо недостовірних відомостей про кінцевого бенефіціарного власника (контролера).

У підрозділі 2.4 «Забезпечення договірної дисципліни контрагентів» проаналізовано законодавство і практику його застосування та доведено, що відсутність консолідації державного контролю з недержавним у багатьох соціально важливих сферах знижує потенціал захисної функції господарського договору. Розкрито значимість господарської правосуб'єктності стосовно належної реалізації та розвитку функцій контролю у договірних відносинах будівельного підряду та субпідряду, а також відносинах комерційної концесії. З'ясовано позиції науковців стосовно категорії «контроль за договірною дисципліною» та запропоновано запровадити вимоги щодо ведення паспорта інформаційно-комунікативної безпеки суб'єкта господарювання. Наголошено, що відповідальність за викривлення і фальсифікацію відомостей паспорта суб'єкта господарювання надає більше теоретичної вагомості та прикладної цінності для вирішення актуальної проблеми моніторингу корупційних проявів у господарсько-договірних відносинах. Наведено результати узагальнення пропозицій науковців (В. Беяневич, Б. Розовського, А. Смітюха, О. Фонової та ін.) стосовно попередження практики подання необґрунтованих позовів до господарського суду та запропоновано вважати таку систематичну практику ознакою зловживання суб'єктом господарювання своїми контрольними повноваженнями. Запропоновано визначення поняття «зловживання суб'єктом господарювання своїми контрольними повноваженнями», яке проявляється у визнанні судом господарсько-процесуальної дисципліни суб'єкта господарювання неналежною з причини навмисного заявлення ним необґрунтованих (як таких, що фактично не існують) вимог до контрагента за господарськими договорами та підтримки їх у судовому процесі.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення правового впливу на формування та реалізацію функцій контролю та підготовки відповідних пропозицій до законодавства, що регулює відносини у цій сфері. На підставі проведеного дослідження сформульовано основні висновки, зокрема:

1. Уточнено поняття контрольних функцій як дій програмного характеру із визначення контрольного середовища, співставлення стану його елементів з майновою, обліковою, договірною та іншою політикою та мотивацією проведення діяльності суб'єктом господарювання. Згідно з уточненим поняттям, визначено примірний зміст контрольних функцій для суб'єктів проведення антикорупційного недержавного контролю.

2. Обґрунтовано, що функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю, як самостійна правова категорія, є узгодженою сукупністю взаємопов'язаних, взаємозумовлених та взаємодіючих елементів (господарської правосуб'єктності, повноважень, компетенції), які забезпечують їх фактичну здатність до дій з реалізації контрольних функцій з метою виявлення загроз публічним та приватним інтересам й попередження їх дозволами, обмеженнями, застереженнями.

3. Відокремлено макро- та мікрорівні розмежування функцій та дисфункцій самоконтролю, що забезпечує системне прирощування наукового знання про реалізацію та розвиток сучасних контрольних функцій суб'єктів господарювання, а саме: до макрорівня віднесено контрольне середовище для територіально-господарських систем, фінансово-промислових груп та транснаціональних компаній. До мікрорівня – контрольне середовище для традиційних суб'єктів господарювання з їх підрозділами.

4. Всі господарські правовідносини із контрольними властивостями суб'єктів господарювання, за критерієм потреби попередніх дій програмного характеру із визначення контрольного середовища (передують контролю), доцільно диференціювати на такі види: господарсько-виробничі з обов'язковими елементами контролю; організаційно-господарські (в тому числі, для консолідованого контролю – державного з недержавним); внутрішньогосподарські відносини та відносини недержавного антикорупційного контролю. Зазначена диференціація має практичне значення, зокрема, конкретизує рекомендації щодо нормативної визначеності контрольних функцій суб'єктів господарювання у внутрішніх відносинах (самоконтролю, контролю-підпорядкуванню у господарських організаціях), зовнішніх (господарсько-виробничих з обов'язковими елементами контролю, організаційно-господарських) та відносинах недержавного антикорупційного контролю, а саме: забезпечує впорядкування дій, які відповідають змісту повноважень для реалізації контрольних функцій інструментами як локального, так і державного регулювання.

5. Обґрунтовано запровадження для Уповноваженої особи суб'єкта господарювання нової контрольної функції із забезпечення інформаційно-комунікативної безпеки у виробничо-господарських відносинах шляхом закріплення повноважень щодо ведення паспорта інформаційно-комунікативної безпеки суб'єкта господарювання та запропоновано встановлення відповідальності за викривлення і фальсифікацію відомостей паспорта.

6. Запропоновано, використовуючи концептуальний підхід інституціоналізації, поняття та склад низки господарських правопорушень, які об'єднані превентивною ціллю унормування застережень проти зловживання контрольними повноваженнями: «Фальсифікація відомостей про результати самоконтролю у сфері господарювання», «Фіктивне керівництво», «Введення в оману щодо відомостей про кінцевого бенефіціарного власника (контролера)».

7. Конкретизовано зміст гарантійної, семіотичної (інформаційної), прогностичної та комунікативної функцій самоконтролю суб'єктів господарювання для оцінки (за ступенем досягнення суспільно-значущих цілей) стану їх реалізації і запропоновано запроваджувати персональну програму змішаного (недержавного з державним) спостереження за корекцією контрольної компетенції суб'єкта господарювання, в особі його засновника та/або власника з причини відсутності належної реалізації своїх контрольних функцій внаслідок визнання незадовільним стану контролю: за якістю товарів, послуг, робіт; за правомірністю господарського використання природних та енергетичних ресурсів; за здійсненням процедур звітування про стан фінансово-господарської діяльності.

8. Запропоновано склад господарського правопорушення «Фальсифікація відомостей про результати самоконтролю у сфері господарювання» як підстави для застосування санкції призупинення діяльності суб'єкта господарювання шляхом блокування податкових накладних утримувачем Єдиного державного реєстру податкових накладних на підставі результатів звірки, документальної перевірки, рішення суду та/або інвентаризації товарних залишків складського обліку і документів бухгалтерського обліку, якими викрито факт даного господарського правопорушення.

9. Запропоновано вважати контрольні функції суб'єктів господарювання в ефективному функціонуванні територіально-господарської системи одним із засобів запобігання загрозам щодо порушення балансу публічних та приватних інтересів при виконанні програми «Доступне житло». Визначено, що категорія «контрольне середовище територіально-господарських систем» відображає передумови і умови здійснення контрольної діяльності суб'єктів господарювання, контрольні повноваження, ціль контролю, способи фіксації результатів реалізації контрольних повноважень при виконанні соціально-економічних проектів, державних програм тощо.

10. Запропоновано доповнити перелік господарських правопорушень таким як «фіктивне керівництво підприємством». Обґрунтовано, що подання помилкових або умисно недостовірних відомостей про кінцевого бенефіціарного власника (контролера) є зловживанням контрольними повноваженнями з боку кінцевого бенефіціарного власника (контролера) або члена органу управління, органу, який здійснює функції контролю та/або нагляду, та інших уповноважених фізичних осіб. Запропоновано внесення відповідних змін до законодавства.

11. Обґрунтовано, що доцільно передбачити відповідальність за неналежну господарсько-процесуальну дисципліну, яка проявляється у навмисному заявленні необґрунтованих (таких, що фактично не існують) вимог до контрагента за господарськими договорами та підтримки їх у судовому процесі. Запропоновано визначення поняття неналежної господарсько-процесуальної дисципліни як зловживання суб'єкта господарювання своїми контрольними повноваженнями.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України та науковому періодичному виданні іншої держави:

1. Солодченко С.В. Понятійная сутність самоконтроля суб'єктів господарювання (правовий аспект). *Leges si Viata. Revista stiintifico-practica. Republica Moldova*. 2016. Mai. С. 93–96.

2. Солодченко С.В. Самоконтроль за якістю продукції та недержавний нагляд за повноваженнями виробника. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2 (240). С. 55–59.

3. Солодченко С.В. Змістовно-функціональна сутність самоконтролю у сфері господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 5 (243). С. 37–41.

4. Солодченко С.В. Нормативно-правове опосередкування субінституту самоконтролю у сфері господарювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 2. Том 1. С. 134–138.

5. Солодченко С.В. Контроль за договірною дисципліною (у теорії та на практиці). *Актуальні проблеми права: теорія і практика: збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2017. № 33. С. 190–196.

6. Солодченко С.В. Функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю: правове опосередкування. *Юридичний бюлетень*. Одеса, 2017. Випуск 4 (4). С. 52–61.

7. Солодченко С.В. Здійснення контролю суб'єктами господарювання у виробничо-господарських відносинах. *Актуальні проблеми права: теорія і практика: збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2018. № 35. С. 160–167.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів:

8. Солодченко С.В. Гармонізація принципів засад реалізації господарських прав суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. *Гармонізація правових засад підприємництва*: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Луганськ, 14–20 листопада 2011 р.). Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2011. С. 123–124.

9. Солодченко С.В. Самоконтроль у механізмі правового господарського порядку. *Правове забезпечення розвитку національної інноваційної системи в умовах глобалізації*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, м. Київ, 11 грудня 2015 р.). Харків: «Право», 2015. С. 254–256.

10. Солодченко С.В. Правовое содержание информационной функции самоконтроля в сфере хозяйствования. *Правові питання трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань, як основи інноваційного розвитку України*: матеріали круглого столу (м. Київ, 27 квітня 2016 р.). Київ, 2016. С. 150–154.

11. Солодченко С.В. Паспортизация как средство самоконтроля хозяйствующих субъектов. *Проблемы правопонимания и правоприменения в прошлом, настоящем и будущем цивилизации*: сборник статей Международной научно-практической конференции (г. Минск, 27 апреля 2016 г.). Минск: Международный университет «МИТСО», 2016. Часть 2. С. 76–78.

12. Солодченко С.В. Спроби інституціоналізації суспільних відносин самоконтролю у сфері господарювання. *Безпекове інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання*: матеріали Міжнародної інтернет-конференції (м. Харків, 25 травня 2016 р.). Харків, 2016. С. 113–115.

13. Солодченко С.В. Оптимізація правового впливу на самоконтроль у сфері господарювання. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 17–18 червня 2016 р.). Львів, 2016. С. 72–74.

14. Солодченко С.В. Правове визначення фіктивного керівництва на законодавчому рівні. *Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 11–12 травня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 78–82.

15. Солодченко С.В. Роль суду в оптимізації контрольних функцій суб'єктів господарювання. *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах*: матеріали круглого столу (м. Харків 25 травня 2018 р.). Харків, 2018. С. 124–127.

АНОТАЦІЯ

Солодченко С. В. Правове забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право. – Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Київ, 2019.

Дисертацію присвячено дослідженню правового забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання, що передують контролю, забезпечуючи його дієвість. Розкрито особливості змістовного тлумачення контрольних функцій, самоконтролю та контролю за контрагентами. Окреслено сфери незадовільного стану контролю за якістю робіт, продукції, товарів, послуг; договірною та господарсько-процесуальною дисципліною; господарським використанням природних та енергетичних ресурсів; забезпеченням інформаційно-комунікативної безпеки. Запропоновано, як результат реалізації контрольних функцій, поступову трансформацію застережень від загроз у сферах підвищеного публічного та приватного інтересу у персональну програму змішаного (недержавного з державним) спостереження за корекцією контрольної компетенції суб'єкта господарювання. Охарактеризовано зміст контрольного середовища територіально-господарських систем, утворених для виконання державної програми «Доступне житло». Удосконалено положення щодо системного підходу у дослідженні контрольних функцій суб'єктів господарювання. Запропоновано введення у науковий обіг низки нових термінів та визначення їх понять: «функціональна спроможність суб'єктів господарювання», «контрольне середовище територіально-господарської системи», «фіктивне керівництво», «шиканер», «зловживання контрольними повноваженнями суб'єктів господарювання» та інших. Обґрунтовано необхідність доповнення переліку господарських правопорушень новими видами та розроблено їх склади. Запропоновано зміни до господарського, податкового, кримінального та іншого законодавства.

Ключові слова: контрольні функції суб'єктів господарювання, самоконтроль, недержавний контроль, договірна дисципліна, протидія зловживанням контрольними повноваженнями, функціональна спроможність, контрольне середовище територіально-господарської системи, Уповноважена особа суб'єкта господарювання.

АННОТАЦІЯ

Солодченко С. В. Правовое обеспечение реализации контрольных функций субъектов хозяйствования. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04 – хозяйственное право, хозяйственно-процесуальное право. – Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, Киев, 2019.

Диссертация посвящена исследованию правового обеспечения реализации контрольных функций субъектов хозяйствования, которые предшествуют контролю, обеспечивая его эффективность. Раскрыты особенности толкования содержания контрольных функций, самоконтроля и контроля над контрагентами. Определены сферы неудовлетворительного состояния контроля над качеством работ, продукции, товаров, услуг; договорной и хозяйственно-процессуальной дисциплиной; хозяйственным использованием природных и энергетических ресурсов; обеспечением информационно-коммуникативной безопасности. Предложено, как результат реализации контрольных функций, последовательную трансформацию предостережений от угроз в персональную программу смешанного (негосударственного с государственным) наблюдения за коррекцией контрольной компетенции субъектов хозяйствования (в сферах повышенного публичного и частного интереса). Охарактеризовано содержание контрольной среды территориально-хозяйственных систем, созданных для выполнения государственной программы «Доступное жилье». Усовершенствованы положения системного подхода в исследовании контрольных функций субъектов хозяйствования. Предложено введение в научный оборот ряда новых терминов и определены их понятия: «функциональная способность субъектов хозяйствования», «контрольная среда территориально-хозяйственной системы», «фиктивное руководство», «шиканер», «злоупотребление контрольными полномочиями субъектов хозяйствования» и других. Обоснована необходимость дополнения перечня хозяйственных правонарушений новыми видами и разработаны их составы. Предложены изменения в хозяйственное, налоговое, уголовное и иное законодательство.

Ключевые слова: контрольные функции субъектов хозяйствования, самоконтроль, негосударственный контроль, договорная дисциплина, противодействие злоупотреблению контрольными полномочиями, функциональная способность, контрольная среда территориально-хозяйственной системы, Уполномоченное лицо субъекта хозяйствования.

ANNOTATION

Solodchenko S.V. Legal support for the implementation of the control functions of economic entities. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law in the specialty 12.00.04 – economic law, economic procedural law. – Institute of Economic and Legal Studies NAS Ukraine, Kyiv, 2019.

The dissertation is dedicated to the research of legal support for the implementation of the control functions of economic entities that precede the control, providing its effectiveness. The research reveals the features of semantic interpretation of control functions, self-control and control over counterparts. The dissertation determines the spheres of unsatisfactory state of control over work,

products, goods, services quality; contractual and economic-procedural discipline; economic use of natural and energy resources; ensuring information and communication security. As a result of implementation of control functions, the research suggests a gradual transformation of threat warnings in public and private interest spheres into a personal programme of mixed (non-state with state) observation of control competency correction of economic entity. The dissertation characterizes the content of the control environment of territorial and economic systems formed for the state programme execution «Affordable housing». The system approach position in the study of control functions of economic entities is improved. It is suggested to enter a number of new terms into a scientific circulation and to define their concepts: «functional capacity of economic entities», «control environment of territorial and economic system», «fictitious administration», «shikaner», «abuse of control powers of economic entities», etc. The necessity to add the list of economic offenses with new kinds is substantiated and their components are developed. Some changes to economic, tax, criminal and other law are suggested.

Key words: control functions of economic entities, self-control, non-state control, contractual discipline, counteraction of control powers abuse, functional capacity, control environment of territorial and economic system, authorized person of economic entity.

Гарнітура Таймс. Формат 60x84/16.
Наклад 130. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 13.03.2019. Замовлення 403.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (098) 455-41-17
E-mail: lesya3000@ukr.net